
БІДЭРМАЙЕРЫЗМ У ТВОРЧАСЦІ ЕВЫ ФЯЛІНСКАЙ

Адной са спецыфічных праяў літаратурнага развіцця Беларусі XIX стагоддзя з'яўляецца ідэйна-мастацкі поліфанізм і шматстылёнасць. Калі на пачатку стагоддзя стылёвую адметнасць беларускай літаратуры складала перапляценне рамантызму з мастацкімі стылямі Асветніцтва, то пачынаючы з 40-х гадоў у творчасці пісьменнікаў-празаікаў усё больш выразна праяўляюцца рэалістычныя тэндэнцыі. Іх няўхільны рост быў выкліканы якаснымі зменамі ў грамадска-палітычнай свядомасці грамадства, новымі ідэйнымі і эстэтычнымі запатрабаваннямі, а таксама істотным уплывам агульнаеўрапейскай літаратуры, у якой рэалізм заняў дамінуючую пазіцыю. Пазначаючы з'яўленне новых эстэтычных арыенціраў, Ю. І. Крашэўскі ў 1852 годзе пісаў: «Дыкенс у Англіі, Бальзак у Францыі, Гогаль у Расіі – адкрылі новую эпоху, новы тып рамана, заснаванага на аднаўленні рэчаіснасці. Пад іх пяром раман стаў адлюстраваннем маральнага стану эпохі, дакладным узнаўленнем (наколькі можа і павінна быць верным мастацтва) чалавечага жыцця, у пэўнай ступені гісторыяй сучаснага грамадства» (цыт па [1, s. 174]).

Пераходная стылёвая сітуацыя ў развіцці мастацкай прозы, якая азначалася адыходам ад рамантызму і адначасова ўзмацненнем рэалістычных тэндэнцый, сучаснымі нямецкімі і польскімі даследчыкамі была

асацыіравана з феноменам бідэрмайерызму. Тэрмін *бідэрмайерызм* паходзіць ад літаратурнага псеўданіма «Готліб Бідэрмайер», пад якім нямецкі паэт Людвіг Эйхродт друкаваў свае эпіграмы. У Германіі ён першапачаткова ўжываўся для абазначэння мяшчанскага стылю ў матэрыяльнай культуры першай паловы XIX стагоддзя. Тым не менш, наяўнасць устойлівых ідэйна-эстэтычных пазіцый у літаратурным жыцці таго часу дазволіла даследчыкам перанесці гэты тэрмін і на з’явы літаратуры і абазначыць ім пераходны мастацкі стыль паміж рамантызмам і рэалізмам.

У польскамоўнай літаратуры бідэрмайерызм пачынае праяўляцца ў перыяд паміж паўстаннямі 1830–1863 гадоў, а асабліва інтэнсіўнае яго развіццё назіраецца пасля падзей 1848 года. Гэта звязана з некаторым расчараваннем у нацыянальна-вызваленчых ідэалах у іх найбольш радыкальнай форме, але пры гэтым і непрыняццем крайняга кансерватызму. Ідэйна-эстэтычныя межы бідэрмайерызму дастаткова рухомыя і размытыя з-за яго пераходнага характару. Ён мае рысы як агульныя, так і адрозныя ад рамантызму і рэалізму. Яго эклектызм узмацняецца частым зваротам да творчага досведу перадрамантызму, у прыватнасці да сентыменталізму. Мастацкае светаадчуванне бідэрмайерызму характарызуецца кампраміснасцю, імкненнем паяднаць рацыянальнае і эмацыянальнае, індывідуальна-суб’ектыўнае з аб’ектыўнай рэальнасцю, прымірыць крайнасці рамантызму і рэалізму па прынцыпе залатой сярэдзіны.

Асаблівасці мастацкага светабачання бідэрмайерызму, яго праявы ў творчасці шэрагу пісьменнікаў былі разгледжаны М. Яніон, М. Жмігродскай і іншымі польскімі навукоўцамі. У беларускім літаратуразнаўстве гэты тэрмін не папулярны, хаця тыпалагічна падобныя мастацкія з’явы, бясспрэчна, існуюць. М. Жмігродская бачыць праявы бідэрмайерызму ў творчасці І. Ходзькі, П. Янкоўскага, Л. Штырмера, І. Крашэўскага, А. Плуга. Варта дадаць, што да бідэрмайерызму блізкая і творчасць Евы Фялінскай (1793–1859), якая ў сярэдзіне XIX стагоддзя прымала актыўны ўдзел у літаратурным жыцці краю, была неардынарнай асобай з вельмі нетыповым жаночым лёсам.

Ева Фялінская з Вяндорфаў нарадзілася 26 снежня 1793 года. Бацька яе меў адвакацкую практыку ў Навагрудку, але драматычныя падзеі, звязаныя з другім падзелам Рэчы Паспалітай, вымусілі маладую сям’ю пакінуць дом і шукаць прытулку ў сваякоў, у маёнтку Узногі. Менавіта там і нарадзілася будучая пісьменніца. Ва ўспамінах яна пазначае, што яе дзясвоцае прозвішча не нямецкае, як можа падацца, а паходзіць ад слова *wierzba*. Па сямейным паданні, калісьці пратапласта роду праявіў сябе ў бітве, якая адбывалася на Вербную нядзелю. Фялінская піша, што ўспамінаючы традыцыю, якая і дагэтуль захавалася сярод народных нізоў, за кожным ударам палаша ён паўтараў: *Не я б’ю, вярба б’е* [4, s. 13] (Тут і далей пераклад наш. – І. Б.).

Фялінскай давялося зведаць ранняе сіроцтва: калі ёй было чатыры гады, памірае бацька, пакінуўшы сям'ю без сродкаў да існавання. Таму яе дзяцінства і юнацтва прайшлі ў доме багатага дзядзькі на Случчыне. Да 11 год дзяўчынку навучалі музыцы і французскай мове, а потым яна самастойна набывала веды праз кнігі. Васемнаццацігадовая Ева выйшла замуж за Герарда Фялінскага і з'ехала ў яго маёнтак Ваютын у Луцкім павеце на Валыні. У 1833 годзе яна аўдавала, і ўвесь клопат пра шасцярых дзяцей (старэйшай дачцэ было толькі 12 год) і спаралізаваную старэнькую маці лёг на яе плечы. Патрэбы выхавання дзяцей прымусілі Фялінскую здаць у арэнду маёнтак мужа і перабрацца ў Крэменец. Нягледзячы на шматлікія клопаты побытавага жыцця, яна завязала цесныя стасункі з патрыятычнымі коламі. Як сведчаць крыніцы, Фялінская далучылася да арганізацыі Шымана Канарскага «Садружнасць польскага народа» і стварыла яе філіял «Жаночае таварыства» [5, s. 407]. У выніку будучая пісьменніца была арыштавана і паўтарыла лёс многіх «пакутнікаў за Радзіму»: з 1839 па 1841 год яна знаходзілася ў высылцы ў невялікім горадзе Бярозаве пад Цюменню, а потым былі яшчэ тры гады ссыльнага жыцця ў Саратаве. Толькі ў 1844 годзе Е. Фялінскай дазволілі вярнуцца на радзіму. Яна асела на Валыні, у мужавым маёнтку Ваютын. Вяла ўзорную гаспадарку, вырашала сямейныя справы і сур'ёзна занялася літаратурнай творчасцю.

Постаць Евы Фялінскай выклікала ў сучаснікаў нязменную павагу сілай духу, жыццёвай трываласцю, загартаваным характарам і высокай грамадзянскай свядомасцю. «Энцыклапедычны слоўнік» Бракаўза і Эфрона назваў яе «адной з выбітных жанчын Расіі XIX стагоддзя». Яна мела выключную назіральнасць, аналітычнае мысленне і здольнасць да абагульненняў, а творчыя задаткі вымагалі мастацкага асэнсавання і адлюстравання пабачанага і перажытага. Яна пачынае свой шлях у літаратуры дастаткова позна, маючы за плячыма амаль 50 год і прайшоўшы праз мноства выпрабаванняў.

Па ўласных словах Фялінскай, яе першыя раманы былі напісаны ў 1842 годзе ў Саратаве – гэта былі «Пан дэпутат» і «Пляменніца і цётка». «Польскі слоўнік біяграфічны» сцвярджае, што менавіта ў гэты ж час быў напісаны і раман «Герсылія» [5, с. 408]. Па вяртанні з высылкі пісьменніца перагледзела і істотна перарабіла рукапісы, значна пашырыўшы іх аб'ём. Так, напрыклад, раман «Пан дэпутат», які першапачаткова месціўся ў адным томе, вырас да двух тамоў. Раманы ў новай версіі з пратэкцыі Ю. І. Крашэўскага, які ў лістах да А. Завадскага называе Е. Фялінскую сваёй суседкай, друкуюцца ў Вільні ў наступнай паслядоўнасці: «Герсылія» (1849), «Пан дэпутат» (1852), «Пляменніца і цётка» (1853). Свае багатыя назіранні падчас падарожжа і побыту ў Сібіры яна пераказала ў мемуарах «Успаміны з падарожжа па Сібіры і побыту ў Бярозаве і ў Саратаве» (1853), потым перакла-

дзеных на англійскую, французскую і дацкую мовы. Урыўкі з іх друкаваліся спачатку ў часопісе «Athenaeum» і былі ацэнены крытыкай як яго «найлепшая аздоба», а потым выйшлі асобным выданнем. Заахвачаная высокай ацэнкай, Фялінская распачала падрабязныя ўспаміны з свайго жыцця – «Успаміны з жыцця», якія ўвабралі ўражанні ад ранняга дзяцінства пісьменніцы да 1821 года. Працу над гэтым шматтомным выданнем перарвала смерць аўтаркі 20 снежня 1859 года.

Нягледзячы на характэрны бідэрмайерызму канфармізм, ён закрэпуў творчасць аўтараў з выразнымі дэмакратычнымі і патрыятычнымі настроямі, да якіх належала і Е. Фялінская. Бідэйрмайерызм узнік як рэакцыя на рамантычнае непрыняцце свету і канцэпцыю гераічнай асобы, прадэманстраваўшы ўсё большую зацікаўленасць пісьменнікаў рэальнымі праблемамі і жыццём звычайнага чалавека. Паказальна, што Фялінская вызначыла свае мастацкія творы як бытавыя раманы, а сваю мастацкую задачу бачыла ў тым, каб даць *праўдзівы вобраз жыцця* беларускага грамадства на пачатку стагоддзя. Хаця ў прозе бідэрмайерызму дамінуе сучасная праблематыка, Е. Фялінская звяртаецца да рэтраспектыўнага паказу жыцця беларускай правінцыі ў часы сваёй маладосці. Але гэта рэтраспекцыя мінулага з праекцыяй на сённяшні дзень, бо з пазіцыі свайго часу пісьменніца хоча адшукаць пачаткі многіх актуальных грамадскіх праблем, вытокі якіх прасочваюцца ў пераломнай эпосе XVIII – пачатку XIX ст. Гэта сапраўды быў час глыбокіх перамен ва ўсіх сферах жыцця Беларусі-Літвы, калі сутыкнуліся дзве цывілізацыі, два адрозныя светы: патрыярхальны, «старапольскі» і новы, «еўрапейскі».

У раманах Е. Фялінскай перад чытачамі паўстаюць каларытныя абразкі штодзённага жыцця і клопатаў шляхецкіх сем'яў неўзабаве пасля канчатковай страты дзяржаўнасці, калі на вачах аўтаркі адбываўся *разлад стасункаў сямейных і грамадскіх*, адноўленых пісьменніцай праўдзіва і дакладна. Падзеі твораў разгортваюцца ў розных кутках Беларусі-Літвы, у мясцінах, ей добра вядомых. У пачатку рамана «Пляменніца і цётка» яна пазначае, што гісторыя мела месца ў адной ваколіцы Літвы, якая раскінулася па-над берагамі Шчары, а ў наступнай сцэне папярэдзіла, што героі сустракаюцца напрыканцы першага дзясяцігоддзя дзевятнацатага стагоддзя... у Мінску... на Францішканскай вуліцы ў мураваным доме. Варта адзначыць, што згодна з яе мемуарамі, Е. Фялінская неаднаразова бывала ў Мінску і спынялася ў доме свайго сваяка, які жыў на прыгаданай вуліцы і валодаў такой камяніцай. Фялінская імкнецца аднавіць побытавы каларыт эпохі, перадаць візуальны бок жыцця сваіх герояў. У экспазіцыі раманаў яна не проста канкрэтызуе тапаграфію мясцовасці, яе прыродна-ладшафтныя асаблівасці і выгляд маёнтка, але і дае чытачу магчымасць прайсціся па пакоях дома, разгледзіць мэблю, фіранкі, іншыя аздобы.

Творы Е. Фялінскай густа населеныя. Пераезд герояў з павету у павет, з фальварка да фальварка цягне за сабой шэраг новых шляхецкіх тыпаў. Пры гэтым пісьменніца паказвае таварыскія забавы, імяніны, балі, намагаецца стварыць як мага шырэйшы зрэз правінцыйнага грамадства і паказаць разнастайныя чалавечыя характары. Маючы на ўвазе адметную ўчэпістую памяць Фялінскай-мемуарысткі, можна не сумнявацца, што многія каларытныя вобразы шматлікіх гаспадароў шляхецкіх маёнткаў пісьменніца брала з жыцця, звяртаючыся да свайго індывідуальнага вопыту.

Раманы Е. Фялінскай адметныя не толькі бытаапісальніцтвам і ўвагай да бытавой сферы, у іх прысутнічае жаданне пісьменніцы разабрацца ў сітуацыі, прааналізаваць і вылучыць найбольш тыповае і сімптаматычнае. Аналітычнае аднаўленне тагачаснай рэчаіснасці суседнічае ў творах Е. Фялінскай з маралізатарствам і павучальнасцю. Так, у рамане «Пляменніца і цётка» яна імкнецца адлюстраваць найбольш распаўсюджаныя сацыяльна-эканамічныя працэсы, маральна-этычныя і бытавыя канфлікты, накладшы на рэальную канву дастаткова надуманую сюжэтную лінію, пакліканую служыць выхаванню чытача. Згодна з сюжэтам твора, дабрачынны Падкаморы Дабрамірскі шчасліва жыве разам з жонкай і дачкой Каралінай у маёнтку Калінаўка. Дом у Калінаўцы, які будаваўся некалькімі пакаленнямі Дабрамірскіх, на пачатку рамана перажывае не лепшыя часы. Брат Падкаморага Людвіг з'ехаў у Парыж, змарнаваў бацькоўскую спадчыну і давёў маёнтак да эксдывізіі. Падкаморы выкупляе Калінаўку і даводзіць яе да ранейшага ладу. Сам жа Дабрамірскі – шляхціц «старой даты», сумленне ўсёй ваколцы, падтрымка сям'і і суседзяў, ідэал працавітасці і разважлівасці. Расстаноўка сіл у рамане Фялінскай дастаткова тыповая для літаратуры бідэрмайерызму: станоўчым героям супрацьстаяць асобы, якія падпалі пад разбуральнае ўздзеянне чужаземшчыны. Жыццё дома Дабрамірскіх паказана ў рамане ў апазіцыі да тых сем'яў, якія перанялі чужаземныя норавы і як натуральны вынік церпяць маральны заняпад. Своеасаблівым антаганістам Падкаморага паўстае граф Саматульскі, сын шляхетнага і дабрачыннага бацькі, сапраўднага апекуна навакольнай шляхты. Але цяперашні гаспадар маёнтка Саматулы зусім іншы. Ён дзіця бязбожнага і індывідуалістычнага XVIII стагоддзя, эгаіст і сібарыт, пры гэтым сапраўдны дэспат у сям'і. Ён не толькі калечыць лёсы сваіх дзяцей. На яго, як на прыклад, глядзіць драбнейшая шляхта і пераймае яго заганы. Паказальныя гаваркія прозвішчы персанажаў: *Саматульскі* этымалагічна ўзыходзіць да слова *туляга* – валацуга, чалавек без радзімы, без каранёў, без пэўнай нацыянальнасці. Розніцу паміж дамамі ў Калінаўцы і Саматулах пісьменніца фіксуе ва ўсіх дробязях, звяртаючы ўвагу на стравы, танцы, вопратку, размовы, якія гучаць у сем'ях. Зразумела, што жыццё Дабрамірскіх паказана як увасабленне старых сацыяльна-культурных стэрэатыпаў і апісана з сімпатыяй і замілаваннем.

Але неўзабаве ў заповолены ход падзей умешваецца асноўная рухаючая сіла новага часу – грошы. З-за іх Падкаморы гіне на дуэлі, далей адбываецца выгнанне з радавога маёнтка і пошукі прытулку яго ўдавой і дачкой. Паралельна ў сюжэт уплятаецца і любоўная лінія, прадстаўленая шляхетным маладым чалавекам Аўгустам Вышагорскім, закаханым у Караліну.

Ева Фялінская невыпадкова, як і іншыя аўтары таго часу, звяртаецца ў рамане да паказу такой распаўсюджанай з’явы як эксдывізія (раздзел і продаж маёнтка на карысьць крэдытораў), якая, па словах пісьменніцы, пераўтварылася ў сапраўдную навалу. Е. Фялінская праводзіць свайго героя, пана Дабрамірскага, праз паседжанне сесіі эксдывізіі, імкнецца зразумець вытокі гэтай сацыяльна-эканамічнай з’явы, якая разбуральнай хваляй пракацілася па краі. Аўтарка не адна ў сваёй заклапочанасці гэтай з’явай. І. Ходзька зрабіў сесію эксдывізіі ключавым момантам першай часткі «Літоўскіх абразкоў», паставіўшы твор з адпаведнай назвай пасярод лірычных апавяданняў-успамінаў аб дабрачынным мінулым: «Домік майго дзядулі», «Баруны», «Смерць майго дзядулі». Як у творах І. Ходзькі, так і ў Е. Фялінскай эксдывізія трактуецца як праява небяспечнай грамадскай хворобы, карані якой месцяцца ў маральнай сферы, у адмаўленні ад старых традыцыйна-патрыярхальных каштоўнасцяў. Сцэна эксдывізіі ў маёнтку Калінаўка займае ўсю першую частку рамана Е. Фялінскай і нагадвае сабой адносна закончанае апавяданне, па сваёй сюжэтнай схеме падобнае на твор І. Ходзькі. Гэтак жа лайдакі з усёй ваколіцы на заклік эксдывізіі зляцеліся як крумкачы да падалі. Падобным чынам вядуць сябе хіжыя крэдытары, такія ж беспрынцыповыя і бессаромныя суддзі. У абодвух аўтараў ім процістаіць стары шляхціц, адданы старой маралі, а значыць, сумленны і высакародны чалавек, які ў выніку адмаўляецца ад задавальнення свайго доўгу. Але калі Ходзька тлумачыць бяду маладога дзедзіча ў асноўным яго неабачлівасцю і жыццёвай нявопытнасцю, то Фялінская рознабакова разглядае з’яву эксдывізіі, якую называе сапраўднай эпідэміяй свайго часу.

Бідэрмайерызм прапануе сваю трактоўку патрыятызму, пазбаўленую рамантычнай патэтыкі і набліжаную да больш спакойнага перадраматычнага культу даўніны, ухвалення цнатлівых продкаў і традыцыйных дабрачыннасцяў. Многія літаратары таго часу прапагандавалі ў сваіх творах шляхецкі традыцыяналізм, і Ева Фялінская не выключэнне. Хаця пісьменніца, удзельніца тайных патрыятычных згуртаванняў, і мела дастаткова радыкальныя палітычныя погляды, менавіта такая згладжаная версія патрыятызму найбольш характэрна яе раманам. У прозе Е. Фялінскай гэты тыпалагічны для бідэрмайерызму культ даўніны ўзмоцнены жаданнем пісьменніцы зафіксаваць у мастацкіх творах памяць пра прамінулую патрыярхальную цывілізацыю, даць панараму сацыякультурных працэсаў, якія яна назірала на свае вочы, і прасачыць логіку зменаў у грамадстве за апошнія пяцьдзясят год.

Пераймаючы некаторыя мастацкія прынцыпы і творчыя напрацоўкі літаратуры Асветніцтва, многія пісьменнікі пазнейшага стагоддзя неадназначна ставіліся да гэтай эпохі розуму і бачылі ў ёй вытокі грамадскіх заган. Е. Фялінская цалкам падзяляе крытычны погляд бідэрмайерызму на гэта стагоддзе як на час бязвер'я, адыходу ад важнейшых асноватворных прынцыпаў міжчалавечых узаемаадносін. На думку пісьменніцы, эпоха розуму нарадзіла пакаленне цынікаў-рацыяналістаў і прагматыкаў-матэрыялістаў, якія і падарвалі духоўныя асновы жыцця краю.

Праблеме ўзаемаадносін веры і крытычнага розуму прысвечаны ў значнай меры аўтабіяграфічны раман Е. Фялінскай «Герсылія». Шчырую веру маладой гераіні, імя якой носіць раман, паступова разбурае яе муж Оскар Далінскі, былы напалеонаўскі афіцэр, чалавек еўрапейскай адукацыі, але пры гэтым скептык-матэрыяліст, выхаваны на працах французскіх пісьменнікаў-асветнікаў. Паміж ім і Герсыліяй выяўляецца светапоглядны антаганізм. Аспрэчваючы шчырую рэлігійнасць маладой жонкі, Далінскі выказвае іранічныя погляды на рэлігійныя абавязкі і нормы паводзін, называючы Біблію дзікай чалавечай фантазіяй. Герсылію ён знаёміць з творамі Ж.-Ж. Русо, Вальтэра, Гельвецыя, Мантэня і паступова абуджае яе крытычны розум, навучае скептычна глядзець на рэлігійныя догмы.

Пра пачуцці і абавязкі сужонкаў Далінскі гаворыць прыблізна тыя ж словы, што ў свой час пачула аўтарка ад будучага мужа, Герарда Фялінскага. Прысяга, дадзеная падчас вянчання ў касцёле, – *абсурд, лухта*. Хіба можна патрабаваць ад чалавека клятвы, што ён будзе кахаць вечна, калі гэта пачуццё ад яго не залежыць? З такім жа правам можна было б патрабаваць ад каго-небудзь абяцання, *што вечна будзе здаровым, што вечна будзе маладым?* [2, с. 62]. Дзеля ўзмацнення маралізатарскага, павучальнага эфекту пісьменніца даводзіць да крайнасці непрывабныя рысы свайго літаратурнага героя і ўтрыруе пакуты гераіні. Прысягу, дадзеную ў касцёле, Далінскі лічыць гвалтам над свабодай асобы. Каханне і павіннасць, па яго словах, антаганістычныя адзін аднаму. Натуральна, Герсылія ў вачах мужа хутка губляе прыцягальнасць з той прычыны, што яна яго жонка і кахаць яе – яго абавязак.

Герсылію, якая страціла ранейшую веру, пісьменніца паказальна для чытача прапускае праз новыя і новыя выпрабаванні, надаючы яе постаці трагічную афарбоўку. Далінскі шукае новых уражанняў сярод іншых жанчын. У распачы Герсылія хоча вярнуцца да ранейшай веры, але адчувае, што абуджаны розум пакінуў яе самотна блукаць у расчараваным свеце. Спакутаваная душа, якая прагне веры, і бязлітасны скептычны розум у рамане выразна проціпастаўлены адзін аднаму. Напрыканцы твора спустошаная Герсылія прызнаецца: *Шкада мне даўнейшых аблудаў. Чаму ж не магу вярнуцца да іх! Гэта ўжо не ў маіх сілах... І гэты ганарлівы Розум, якому мы пакланяемся за тое, што ён, як мы кажам, запальвае свечы Праўды*

і рассейвае туман падману, якую вялікую паслугу ён саслужыў чалавецтву? Якую асалоду ў жыцці, якое суцяшэнне дае ён у няшчасці? [2, s. 227–228]. Не маючы ранейшага апірышча, Герсылія заканчвае жыццё самагубствам.

Найбольш яркая праява бідэрмайерызму – абмінанне вострай грамадска-палітычнай праблематыкі. Як адзначаюць крытыкі, вырашэнне сацыяльных праблем у літаратуры бідэрмайеру зведзена да маральнай ацэнкі чалавечых заган. Творы Е. Фялінскай далёкія ад радыкалізму і цалкам супадаюць з палавінчатай, кампраміснай пазіцыяй бідэрмайерызму. Яна не закранае пытанні палітычнага пераўтварэння краіны, а верыць у мажлівасць маральнага адраджэння нацыі праз зварот да рэлігійнага ідэалу і здаровых грамадскіх паняццяў. Пісьменніца шчыра спадзяецца, што і ў надышоўшых часах мажліва захаванне традыцыйнага ладу жыцця і вяртанне занябаных маральных цнотаў. Яна заклікае да актывізацыі грамадскай думкі і мае вялікія надзеі на яе ачышчальнае ўздзеянне. Пісьменніца крытыкуе ў сваіх творах тых станоўчых герояў, якім, тым не менш, не хапае актыўнасці і наступальнасці. Наконт аднаго з адмоўных персанажаў рамана «Пляменніца і цётка», пана Жарабінскага, сумленны, але трохі пасіўны герой кажа, што калі іншыя яго церпяць, то *чаму ж я адзін павінен як бацян свет чысціць?* У адказ на гэту думку яго суразмоўца, асоба больш свядомая, павучальна прамаўляе: *Калі кожны чалавек будзе казаць як ты, браце, хворая авечка застаецца ў статку і множыць заразу* [3, s. 265–266]. Недахоп грамадскай актыўнасці вядзе да распаўсюджвання маральных хібаў, і перамагчы такую хваробу ёсць абавязак кожнага сумленнага чалавека.

У літаратуры бідэрмайерызму асноўны канфлікт вырашаецца менавіта ў маральнай сферы і залежыць ад этычнага выбару чалавека. Кожнай асобе пад сілу перамагчы абставіны, зрабіць правільны выбар і выправіць сітуацыю. Так, праз раман «Пляменніца і цётка» праходзіць матыў грошай. Яны – прычына гібелі на дуэлі Дабрамірскага, страты радавога маёнтка, далейшых пакутаў яго сям'і. Каханне паміж маладым шляхціцам Аўгустам Вышагорскім і Каралінай Дабрамірскай з-за грошай ледзь не пацярпела крах. Але матыў грошай не мае дэманічнай афарбоўкі, хаця менавіта іх улада штурхае многіх герояў на аблудны шлях. У стане ўнутранай разгубленасці і няпэўнасці знаходзіцца цётка Караліны, якая прыўлашчыла сабе па падрабленых дакументах спадчыну памерлай сястры. У яе душы змагаюцца скапанасць і спачуванне да асірацелай пляменніцы, аднак яна вельмі рацыянальна вырашае, што Божыя заветы прыдатныя пры стасунках з Богам, а з людзьмі можна кіравацца зямнымі прынцыпамі – падманам і хітрасцю. Адных герояў прага грошай прыводзіць да злачынстваў, іншыя асобы выкарыстоўваюць іх у высакародных мэтах. Дзед Аўгуста, пан Самінскі, разумеючы, што мінуў час, калі для пошукаў шчасця рыцару дастаткова было каня і зброі, фінансава забяспечвае ўнука, дзякуючы чаму малады чалавек можа набыць маёмасць і прэтэндаваць на руку Караліны.

У сувязі з спецыфічнай трактоўкай героя бідэрмайерызму крытыкі загаварылі пра паступовую дэгенераізацыю, прыямленне героя. Яшчэ дзесяцігоддзе таму яму былі ўласцівы грандыёзныя памкненні ў перастварэнні свету, бунт супраць дэгуманізаванага грамадства, багаборніцкія настроі, самаахвярнае служэнне паняволенай Айчыне. Герой бідэрмайерызму – звычайны чалавек, на якога рамантызм не звяртаў увагі. Як правіла, свае маральна-этычныя прыярытэты герой бідэрмайерызму рэалізуе ў далечыні ад маштабных грамадска-палітычных працэсаў, у сямейных або сяброўскіх стасунках. Падзеі, якія адбываюцца ў раманах Фялінскай, таксама дастаткова камерныя. Істотным складнікам ідэйнага зместу рамана выступае правідэнцыялізм аўтаркі, якім яна надзяляе і сваіх станоўчых герояў. Варта адзначыць, што багаборніцкія настроі рамантыкаў і атэізм рэалістаў у бідэрмайерызме прыміраюцца канцэпцыяй Божай волі як сілы, набліжанай да рэальнага зямнога чалавека, якая дапамагае яму, сілкуе духоўныя, маральныя і інтэлектуальныя сілы. Усіх сваіх станоўчых герояў Фялінская надзяляе глыбокай рэлігійнасцю, чым прадвызначае маральнасць іх выбару. Такі герой цалкам знаходзіцца пад апекай вышэйшых сіл, і рана ці позна лёс прыводзіць яго да ціхага сямейнага шчасця. Для пісьменніцы паняцці рэлігійны, маральны і старасвецкі амаль сінонімы. Сама пісьменніца адрознівалася рэлігійнай цвёрдасцю і верай у Божую волю, якая дапамагла ёй перажыць і смерць шасці дзяцей, і наступныя жыццёвыя выпрабаванні.

Паказальная канцэпцыя станоўчага героя, праяўленая ў раманах «Пляменніца і цётка». Ён адданы старасвецкім традыцыям, а асноўнай сферай самапраяўлення і самарэалізацыі такой узорнай асобы, на думку пісьменніцы, выступаюць штодзённыя абавязкі дбайнага гаспадара-землеўласніка і добрага сем'яніна. Канфлікт паміж пачуццёвым і рацыянальна-прагматычным вырашаецца Фялінскай, як і ва ўсёй літаратуры бідэрмайерызму, дастаткова кампрамісна. Напрыклад, пан Самінскі «зазямляе» занадта палкія рамантычныя пачуцці свайго ўнука пытаннем, а што той збіраецца рабіць у жыцці, за якія грошы ўтрымліваць сям'ю, чым быць карысным грамадству? Па яго прызнанні, ён робіць гэта, абы прывучыць паніча стрымліваць занадта бурныя парывы сэрца [3, с. 297]. І калі той абірае жыццё землеўласніка, дзед задаволены, бо хлопец ад агульных памкненняў перайшоў да канкрэтных. Фялінская ўплятае ў твор ідэю разумнай прагматычнасці, уводзіць новае патрабаванне да шляхціца і прыстойнага чалавека – працавітасць. Як адзначала М. Жмігродская, у літаратуры бідэрмайерызму «гераізм у свеце штодзённых абавязкаў звязаны з сцвярджаннем каштоўнасцяў, якія пазітывісты назавуць “простымі цнотамі”» [6, s. 188]. Ідэальны герой Фялінскай – асоба псіхалагічна цэласная, у якой усё сфарміравана па прынцыпе залатой сярэдзіны. Яму характэрна глыбокая рэлігійнасць, але без містычнага экстазу, яднанне пачуццёвага і рацыянальнага, жаданне быць уключаным у чалавечую супольнасць (сям'я, сябры, суседзі), але з усведамленнем уласнай непаўторнасці і самадастатковасці.

Нягледзячы на вызначэнне Е. Фялінскай сваіх твораў як бытавых раманаў, яны больш адпавядаюць жанру бытавой меладрамы, характэрнай для літаратуры бідэрмайерызму. Так, у рамане «Пляменніца і цётка» ёсць і сентыменталісцкая пачуццёвасць, і неабходная для дасягнення меладраматычнага эфекту авантурная лінія, звязаная з падложнымі дакументамі. Істотную ролю адыгрываюць нечаканыя, але лёсавызначальныя сустрэчы герояў. Разам з тым раман нясе на сабе выразны адбітак асветніцкага прагматызму і дыдактыкі. Фялінская канкрэтна і гучна адзначае сваю прысутнасць у рэфлексіях і каментарыях, пазначае сэнс з'яў і дае ім маральную ацэнку. Часам прысутнасць аўтаркі ў творы дастаткова навязлівая. Імкненне да ілюстрацыі сваёй ідэі, жаданне ўзвысіць старасвецкія цноты часам прыводзіць да скажэння логікі характараў і гвалту над героямі.

Творчая манера Е. Фялінскай фарміравалася на пераломе светапоглядных сістэм, на сутыкненні мастацкіх традыцый, што абумовіла сінкрэтызм яе раманаў. Новыя рэалістычныя тэндэнцыі, якія развіваліся ў заходнееўрапейскай і пэўнай ступені ў польскай літаратурах, прыходзілі ў сутыкненне з інерцыяй літаратурнай традыцыі, якая бачыла ў сакралізацыі патрыярхальна-старасвецкага магчымасць захавання нацыянальнай ідэнтычнасці, што параджала ў літаратуры тыповую тэматыку і настальгічную ідэалізацыю мінулага. Раманы Е. Фялінскай сведчылі пра пранікненне спецыфічных рыс бідэрмайерызму ў творчасць аўтараў, чые эстэтычныя густы і маральныя прыярытэты сфарміраваліся яшчэ ў маладосці пад уплывам ідэй папярэдняй эпохі. Неабходнасць усебаковага і шматузроўневага засваення бідэрмайерызму была прадыктавана часам і логікай паступальнага развіцця літаратуры да пазітывізму і рэалізму.

ЛІТАРАТУРА

1. *Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi: W 3 t.* – Wilno, 1937. – Т. 3. – 324 s.
2. *Felińska, E. Hersylja : powieść obyczajowa / E. Felińska.* – Wilno, 1849. – Т. 2 – 264 s.
3. *Felińska, E. Siostrzenica i ciotka / E. Felińska.* – Wilno, 1853. – 312 s.
4. *Felińska, E. Pamiętniki z życia / E. Felińska.* – Wilno, 1856. – 467 s.
5. *Turkowski, T. Polski Słownik Biograficzny / T. Turkowski.* – Wrocław; Warszawa, 1948. – Т. 4. – S. 407–408.
6. *Żmigrodzka, M. Proza fabularna w kraju, w: Literatura krajowa w okresie romantyzmu, 1831–1863 / M. Żmigrodzka.* – Kraków, 1975 – Т. 1. – 917 s.

Матэрыялы артыкула друкаваліся [у] : Бурдзялёва, І. А. Бідэрмаерызм у прозе Евы Фялінскай / І. А. Бурдзялёва // Acta Albaruthenica. – Warszawa, 2009. – Вып. 9. – S. 27–35; Бурдзялёва, І. А. Традыцыі бідэрмаерызма ў творчасце Евы Фелінскай / І. А. Бурдзялёва // Бідэрмаер у славянскім і еўрапейскім кантэксце / Instytut Neofilologii i Badań Interdyscyplinarnych Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. – 2016. – № 9. – С. 99–107.